

VIERA ŽEMBEROVÁ

LITERÁRNY ROMANTIZMUS V SLAVISTICKOM VÝSKUME (Marginália)

Abstrakt

Autorka studie analyzuje niekoľko nových koncepcií romantizmu, ktoré sa objavili na prelome 20. a 21. storočia: patrí sem mimo iné pojetí A. Červeňáka, J. Hvišču, ale také ukrajinského badateľa J. Nachlika a ďalších. Výskum slovanského romantizmu spája také s ziskúmaním národného a osobnostného prvku, ale také s antropologickým pojetím a s pokusom o komplexné uchopenie fenoménu romantizmu z pohľadu počiatku 21. storočia. Evropské národné kultúrne romantizmy sú diferencované a zpravidla sa chápu ako reakcie na invariantné, vnútorné spoločenské procesy. Novější pojetí zdôrazňujú skôr pluralitu, variantnosť a špecifika romantizmu ako národného a individuálneho javu.

Abstract

Literary Romanticism in Slavonic Studies

The author of the present study analyzes several new conceptions of Romanticism which appeared at the turn of the 20th and 21st centuries: there are, for example, those of A. Červeňák, J. Hvišč, the Ukrainian researcher J. Nachlik and others. The research of Slovak Romanticism is also linked to the research of the national and personalistic elements, to the anthropological conception and to the attempts at the complex grasp of the phenomenon of Romanticism from the point of view of the 21st century. The European national cultural Romanticisms are differentiated being, as a rule, understood as reactions to invariant, intrinsic social processes. More recent conceptions accentuate rather plurality, variability, and the specific features of Romanticism as a national and individual phenomenon.

Klíčová slova

nový výskum slovanského romantizmu ■ národný prvok v romantizme ■ antropologická koncepcia romantizmu ■ osobnostné pojetie romantizmu ■ pokus o komplexné a pluralistické uchopenie fenoménu romantizmu

Key Words

a new research of Slavonic Romanticism ■ a national element in Romanticism ■ anthropological conception of Romanticism ■ personalistic conception of Romanticism ■ an attempt at the pluralistic appreciation of the phenomenon of Romanticism

V deväťdesiatych rokoch sa záujem literárnej histórie, filozofie, teológie, estetiky a medziliterárneho výskumu o romantizmus a literárny romantizmus v slovanských literatúrach ukázal ako vhodne zvolený „objekt“ komunikácie pre tú súčasť spoločenskovedného výskumu, ktorý sa chcel vyrovnáť relevantným a závažným spôsobom aj prostredníctvom predmetu svojho znova otváraného bádania so zužujúcim sa priestorom pestovanej postmodernej (generačnej) eufórie vo vede, kultúre a umení a „po“ postmoderne objektívne vyjadriť mieru

dosahu na „normu“ aktuálnej literárnovednej praxe. Podstatné však bude najskôr to, že sa „ukázalo“ postmoderné „gesto“ v spoločenských vedách rovnako opodstatnené ako tradičné výskumné postupy a gesto na vyprázdňovanie priestoru vedy ani jednou stranou nemá svoje „funkčné“ opodstatnenie.

Výber romantizmu za látku vhodnú na (európsku) spoločenskovednú komunikáciu aj „po storočí“ podporilo azda i to, že ide o výskum otvorený, seriózny, kontinuálny a pritom diferencujúci národné jedinečnosti, rešpektujúci ideové a poetologické znaky systému, štýlu a sémantiky i funkcie aj tendencií národných kultúrnych spoločností, navyše aktuálne kooperuje s výskumom sociológie, historiografie, folkloristiky, estetiky, filozofie, politológie, teológie a iných (tradičných aj atraktívnych) súčastí spoločenských vied. Napokon práve ich výskum „z odstupe“ sa ukázal podnetný pri obnovení medziliterárnej rozprave o romantizme ako špecifikom, a predsa (ne)diferencovanom jave európskej kultúry práve v deväťdesiatych rokoch a v tých, čo nasledovali v novom tisícročí.

Pravdepodobne možno naznačiť i to, že sa výskum romantizmu od deväťdesiatych rokov uskutočňoval dvojakým spôsobom. Ten prvý, nazdávame sa, mal priebeh „jednotlivosti“, teda ide o také akcie ako vedecká konferencia IX. literárna Levoča o romantizme a mesianizme v roku 1999, zborník z vedeckej konferencie (*Romantizmus v českej a polskej literatúre* vydaný v Opave 2000) alebo aktualizované chápanie mesianizmu ako nedostatočne objasnenej súčasti (dejín) vedy (*Fenomén mesianizmu I.-II. Filozofické, teologické a literárnohistorické reflexie*, zborník vydaný v Prešove 2001, 2002). Za druhý spôsob označíme veľkoryso koncipovaný výskum slovenských a poľských vzťahov, ktoré sa ukotvili predovšetkým v čase, dobe, estetike, osobnostiach národných a literárnych romantizmov (gestorom a iniciátorom akcie sa stal Jozef Hvišč), alebo akým bol grantový medzinárodný projekt (aj s konferenciami a zborníkmi) vytýčený ako výskum slovanského romantizmu (na Katedre slovanských jazykov Filologickej fakulty na Univerzite Mateja Bela).

Nazdávame sa, že bude vhodné, ako margináliu spomenúť skutočnosť, že sa literárnovedný dialóg o českom a slovenskom, širšie aj o slavistickom literárneho romantizmu v deväťdesiatych rokoch prítlmil. Ak prijmeme tento pohľad za možný, pôjde isto o viacero príčin, prečo je to tak. Napríklad to môže byť aj následok intenzívneho obojstranného literárnohistorického a medziliterárneho výskumu z obdobia pred koncom storočia, ale znamenať to však môže i to, že sa prirodzená generačná výmena literárnych historikov „udiala“ na oboch stranách národných literárnovedných „centier“ tak rýchlo, že na nových sa musíme tešiť, poprípade pôjde aj o to, že sa v národných literárnych romantizmoch odkrývajú ich doterajšie biele miesta a tie na seba upúťali zvýšenú pozornosť vo výskume literárnej vedy, obzvlášť intenzívne v literárnej histórii a poetológii, dejiny filozofie, teológia sa sústredili na sondy do mesianizmu v pozícii javu, štýlu, estetiky a epistemickej inštrukcie, literárna história sa koncentrovala na morfológiu národného literárneho romantizmu.

Romantizmus v oblúku kultúrneho a spoločenského vývinu si všimol Jozef Hvišč, keď sa rozhodol jeho „prítomnosť“ objasniť ako „kontinuitu romantizmu,

ktorý vstupuje v časových, javových, kultúrnych a hodnotových „modifikáciách“ do výrazovej sústavy národnej kultúry alebo do autorskej dielne“, otvorenosť romantizmu voči vývinu v jeho spektre prejavov a dosahov na ľudskú spoločnosť chápe ako literárnohistorický obsah, ktorý „je jasne časopriestorom jej vzniku, rozvoja a ukončenia. Platí to však aj pre komponenty teoretického a metodologického pôvodu?“ (Hvišč, 2002, s. 90). Pojem romantizmus podnecuje aktuálnosť a latentnosť pojmu kontinuita romantizmu, ich dialóg v čase a výraze obsahov uvoľňuje Jozef Hvišč tak, že naznačuje prítomnosť aj (tzv.) čiastkovej kontinuity romantizmu v „nových potrebách literárnej tvorby“ (Hvišč, 2002, s. 91). Skutočne záleží potom na tom, čo z romantizmu dnes ešte v kultúre a štýle spoločenského „jestvovania“ ešte žije, teda je živé, podnetné, ba aj potrebné. Romantizmus má viacero významov, nekonečný rad definícií, ale isto aj preto, lebo jeho vnútorná významová konštrukcia je vrstevnatá, mnohorozmerná a interpretačne otvorená všetkému, čo chce rešpektovať vo výraze osobitosť prejavu a dočasnosť jej individuálneho, singulárneho, funkčného „účinkovania“ aj v zložke pragmatickej, ale aj v zložke nepragmatickej vo vzťahu k dobe, účinku a individualite v jej kultivovaných rozmeroch vypovede o tom, čo z doby vzišlo a o nej vypovedá.

Naposledy sa sústredene vývinovému prierezu dotykov slovenského a českého literárneho romantizmu venoval Cyril Kraus (*Slovensko-české literárne vzťahy včera a dnes*) na konferencii (vydaný zborník *Slovensko-české vzťahy a súvislosti*. Bratislava 2000, s. 83–96) naznačeného zamerania. Vzťahy obidvoch národných literatúr vo vývinovom procese odvíja Cyril Kraus od premenlivého spoluúčinkovania princípu národného (integrujúca konštanta, dominuje v slovenskom prostredí) a princípu kmeňového (diferenciačná konštanta, určuje české prostredie, Kraus, 2000, s. 83–84). „Vzájomné vzťahy,“ týmto pojmom vyjadruje vývinovú (ne)kooperáciu obidvoch národných literatúr, napája vo svojom výklade aj otázky jazyka, národnej identity a národnej kultúry, ktoré rozlične posudzovali a riešili jednotlivé národné generácie a konfesie pri svojej možnosti sceľovať politické, dejinné a kultúrne v národnom programe a vývine. Metóda literárnohistorického odstupu a potreba „predmet“ zo vzájomných vzťahov zosumovať do ústredných koordinátov, vedie k priesečníku Krausovho výkladu, pretože: „...k výraznejšiemu zlomu v slovensko-českých vzťahoch došlo v období literárneho romantizmu“ (Kraus, 2000, s. 85).

Osobnosť Jozefa Miloslava Hurbana sa v návratoch k literárnemu romantizmu od deväťdesiatych rokov presadzuje vo viacerých prácach. Kraus si ho pripomína citovaním jeho pointy po „jazykovom“ probléme, podľa ktorého sa Slováci „odtrhli od českého spisovania, ale nie od literatúry českej“ (Kraus, 2000, s. 86). Pri viacerých príležitostiach desaťročia, vrátiť sa k literárnemu romantizmu, tak urobil Peter Káša, raz ide o Hurbanov vzťah k českej dobovej literatúre (*K Hurbanovmu „dvojobrazu“ Moravy a Čiech v roku 1839*, 2000, s. 97–100), inokedy o Hurbanov esejistický náčrt národných dejín literatúry (Slovensko a jeho život literárny, Káša, 2001, s. 66–74), alebo si všíma „vedecké“ kontakty s poľskými prácami z dejín národnej literatúry (M. Mochnacki) a literárnej estetiky v role generačného programu (K. Brodzinski, Káša, 1999, s. 78–89).

Napriek naznačenému sa zdá, že v záujme o literárny romantizmus sa v deväťdesiatych rokoch presadil výskum mesianizmu v jeho teologickej, filozofickej, estetickej, pojmovej, kontextovej a sémantickej prepojenosti na jednotlivé (Jakub Jacobeus – Samo Bohdan Horoboň, Michal Miloslav Hodža, Janko Král, Ján Botto – Adam Mickiewicz, Julius Słowacki a ďalšie) autorské romantické dielne v slovenskej, poľskej a ruskej literatúre. Naznačenie väzieb mesianizmu na budúcu genézu a „jav“ moderna a postmoderna, opakovane sa pripomína, že necháva mesianizmus i po týchto sondách výskumu od deväťdesiatych rokov otvorený pre jeho vnútornú nejednoduchú štruktúru i rôznorodú aplikáciu a významovosť tak v autorskom, ako aj spoločenskovednom „prostredí“. Zaujímavosť sa k problému mesianizmu v 19. storočí vyjadril poľský politik našej súčasnosti Jan Komornicki, ktorý uvažuje o tomto spoločenskom, konfesijnom a ideologickom jave v európskych súvislostiach takto: „Keďže poľský patriotizmus, historické vedomie a tradícia udržiavala veľmi intenzívne katolícka cirkev, bolo pomerne prirodzené, že sa zrodil mesianizmus. Teda myšlienka, že by sa na báze náboženstva zjednotili kresťania, aby mali jednu ideológiu, ktorá ich bude spájať aj ponad hranice štátov“ (Weidler, 2002, s. 16).

Literárny romantizmus sledovaný na „širokej“ ploche jednotlivých (európskych) národných romantizmov sa prejavil ako výrazne diferencovaný prejav národnej filozofie a národnej kultúrnej praxe. Tie sa usiloval Andrej Červeňák zovrieť svojimi „antopocentristickými“ tézami v opakovaných prienikoch (1999–2001) do estetiky, poetológie, genológie, z ktorých mu vychodí, že sa exponovaným „fenoménom“ stáva opäť iba dobový subjekt (človek), pre ktorý je romantizmus „vyčerpávajúci, zničujúci, dokonca tragický zápas...“ (Červeňák, 1999, s. 9). Antropologické a socioliterárne orientované (nekonvenčné) sondy a pracovné komparácie Andreja Červeňáka do (tradovaného, rešpektovaného) literárnohistorického pôdorysu z heuristiky, interpretácie a pracovných syntéz (autorského, národného) literárneho romantizmu sa ukázali ako provokujúce, no predovšetkým užitočné. Aj preto, že postupmi sociologického chápania javu, ním podnecovaných spoločenských a osobných dejov a ich objektu i subjektu sa „všetko,“ čo súvisí s romantizmom dostáva do iných (dynamických) súradníc, keď „dvojnásobný antopocentrizmus“ slovanských literatúr dostáva rozmer národnej podoby a národného útlaku alebo národného pátosu (Červeňák, 1999, s. 12).

Medzi variantmi a invariantmi národných romantizmov si našli svoje vývinové a neprenosné miesto v národnom spoločenstve a národnej literatúre mesianizmus (umenie – národné politikum) a pragmatizmus (politikum – národná kultúra). Až paradoxom sa pripomína situácia, keď si po viac, ako storočí literárna veda kladie v deväťdesiatych rokoch otázky, čo je romantizmus?, možno ho „merať“ historickým vývinom? Za pokus o „nový,“ „iný,“ vertikalizujúci postoj k literárnemu romantizmu možno chápať aj potrebu novej motívickej situácie v lyrike a estetike literárneho romantizmu. O pohľad na vrchol medziliterárnej „pyramídy“ sa usiluje zámer, ktorý vidí možné dotykové plochy medzi slovanským romantizmom a jeho komparáciou s romantizmom (neslovanským) európskym a svetovým (Červeňák, 2000, s. 171).

Deväťdesiate roky v literárnej vede otvorili a tak aj ponechali literárny romantizmus. Teologické prístupy k nemu jasne napovedajú, že romantizmus, z rozličných podnetov a zámerov, stal sa v epistemických súradniciach romantizmu a národnej literatúry bielym miestom, ktoré čaká na svoje – predovšetkým – kontextové riešenie prostredníctvom iniciovaného heuristického poznávania „nedostupných“ literárnych klenotov v dejinách národných literatúr.

V prvom desaťročí nového storočia, ale už nie s takou intenzitou ako na ich počiatku, pretrvávajú „nové“ návraty k romantizmu už nielen ako k literárnemu artefaktu, ale ako k osobitému a bez obmedzenia v nejakej forme ďalej prenikajúcemu výrazu doby, názoru na život, forme spoločenského jestvovania i spravovania dobových vecí verejných. Podnetná sa ukazuje nielen táto horizontálne vedená sondáž romantizmu, ale i to, že sa kontext romantizmu v jeho členitosti nepovažuje za ukončený, ohraničený, ba práve naopak, pribúdajú postoje, ktoré hovoria o jeho kontinuite a variáciách, pretože: „[...] romantizmus ako životný pocit i umenie je večný. Nie je vylúčené, že umenie XXI. storočia bude umením – inovovaným romantizmom“ (Červeňák, 2006, s. 174). Početné odkazy na príchod nového romantizmu nepatrili k výnimočným na konci 20. storočia, sľubovali (predpokladala sa kultivovaná) očistu, aká sprevádza zlomové okamihy dejín (ľudstva a jeho účinkovania v diferencujúcom sa spoločenskom priestore). Kontinuita, prelínanie sa, variácie, prenikanie do jadra pôvodnej štruktúry sa javí, popri iných možnostiach, i takto: „Nie je vylúčené, že XXI. storočie bude storočím romantickým, napovedajú o tom čosi charakteristiky realizmu, ktorý prestal vyhovovať zobrazeniu, dialógu, modelovaniu reality, a preto ho tvorcovia i teoretici literatúry XX. storočia posúvali k romantizmu. Taký je charakter pojmov neorealizmus, romantický realizmus, transcendentálny realizmus, fantastický realizmus, magický realizmus, čiže nový realizmus alebo nový romantizmus“ (Červeňák, 2006, s. 174).

Romantizmus vytvoril pevný bod v myslení humanizovanej spoločnosti azda i preto, že bez barličiek umožnil premostovať matériu a ducha, prírodu a vedu, čas a priestor, minulé a budúce do tak zložitých, a predsa podnetných vzťahov, väzieb i antagonizmov, že postupne vytvoril pôdorys na stretanie sa etnických, kontinentálnych, filozofických, kultúrnych, isto daj ďalších rozličností, aké sprevádzali, a robia tak naďalej, vývin spoločnosti. Obrazne sa romantizmus (takmer bez zásadných ohraničení v čase a priestore) stal „spoločným“ jazykom, „osvedčeným“ nástrojom a „zdokonaľovaným“ spôsobom sebaidentifikácie, sebarealizácie a sebahumanizácie v početnom, hoci členitom kultúrnom spoločenstve svojej doby, čo by znamenalo, že sa netreba vzpierať istotám v role kultúrnych gnóm, pretože: „Romantika a ľudské romantično sú nesmrteľné,“ „Aj romantizmus je večný“ (Červeňák, 2002, s. 16, 12), lebo „Nič, čo existovalo, nezaniklo absolútne (Červeňák, 2002b, s. 12).

Ústredná teoréma, okolo ktorej sa ovíja a aj sa z nej odvíja koncepcia kultúry a spoločnosti, umenia a tvorivosti, napredovania, a teda všetkého premenného, čo v čase i priestore súvisí s ľudským jedincom, je opakovane vyslovovaná, zdôvodňovaná a variovaná axióma literárneho vedca Andreja Červeňáka: „Antropocent-

rizmus sa stal osudom slovanských literatúr“ (Červeňák, 1999, s. 10). Do antropocentrizmu Andreja Červeňáka ako do podložja (dejinne identifikovaného a verifikovateľného) javu, procesu i jeho vývinových noriem aj odlišností sa dostredivo dostávajú všetky komponenty filozofie, estetiky a poetiky romantizmu a odstredivo sa dokumentujú v konkrétnych národných literatúrach (prevažujú autorské a textové argumenty z ruskej literatúry) jedinečnosti tých istých noriem či odlišností, ktoré spôsobili genologickú, poetologickú, estetickú, noetickú, teda aj látkovú autenticitu slovanského romantizmu ako celku, no i jednotlivosti v národných literatúrach, pretože: „[...] romantizmus nie je iba literárnym smerom (typu barok, imažinizmus atď.), ale mohutným spoločenským, kultúrnym, duchovným a literárnym hnutím, ktoré znamenalo vzburu proti osvieteniskému racionalizmu (umeleckému klasicizmu) a apoteózu reflektujúceho subjektu túžiaceho objasť a splynúť s nekonečným Vesmírom“ (Červeňák, 2000, s. 7: Pokus o...).

Literárnym vedcom zvolené „antropocentrický základ slovanských literatúr“ mu umožňuje svoje dôvodenia viesť nielen po priamke vývinu duchovnosti i umenia, ale kontrastne ho „stavat“ voči po dôkaz „istoty“ voči prírodným vedám a scientizmu ako súboru poznatkov, vedenia a informácií, ktoré sa za istých okolností „vždy“ prelievajú i zdôvodňujú seba na pozadí pohybov vo svete ideí spoločenskovedných a umenovedných. V tejto línii verifikovateľného a otvoreného upevňovania svojej koncepcie (slovanského) romantizmu argumenty Andreja Červeňáka voľne, spontánne, dynamicky, preto bez zložitých konštrukcií argumentácie na jednu či na druhú stranu (umenie versus veda) dovoľáva sa sily i mýtu nemeckej filozofie spred dvoch storočí, aby vzápätí navrhol krok, a to rieši špecifický problém jednej doby, jednej umeleckej metódy, jedného systému myslenia a hodnôt atď. – romantizmu v spoločnosti i umení – a položil otázku, ktorá buď vyrazí dych svojou fundamentálnou formuláciou, alebo vyvolá napätie, „čo“ i „kto“ stojí za odpoveďou na ňu, pretože: „Musíme sa vrátiť k abecede estetiky a literárnej vedy a položiť si otázku - Čo je to vlastne umenie a literatúra? [...]. Tu je: 1. Život a človek sú absolútne hodnoty. 2. Umenie, ktoré nepodporuje ich organický vývin, nie je umením“ (Červeňák, 2000, s. 14: Pokus o...)

Červeňákov antropocentrizmus teda, ako sa ukazuje, nie je taká istota v systéme literárneho vedca, aby neuvažoval o tých „prejavoch“ vývinu ľudského ducha a tvorivosti, ktoré ho otvárajú, ale i ohraničujú, čím sú etika umenia a etika vedy, morálka umelca a morálka spoločnosti, za čím stoja idey, ideály, hodnoty a miera kontinuitne „rešpektovaných“ jedinečnosti istej entity spoločenskej, národnej, generačnej, osobnostnej.

Dôvodenie hodnotami rozhýbalo Červeňákov pohyb po pôdoryse jeho chápania antropocentrizmu ako stredu pohybu ľudského humanizovaného ducha pri rozvíjaní seba, spoločnosti a jej ducha tak, že dôvodí raz genologickým procesom, inokedy „prelínaním“ či „nadväzovaním“ estetických a poetologických nástrojov umeleckej výpovede, aby sa dostal do „stredy“ svojho konceptu, keď zavedie pojem „romantično“ a otvorí ho „poetike romantična“, keďže: „Romantika a ľudské romantično sú nesmrteľné“ (Červeňák, 2002, s. 16). Pri práci s pojmom romantično sa zvlášť a argumentačne sústredne zvyrazňuje geografický, politologický,

etnický, nacionálny aj širší spoločenský pôdorys, aby sa na časovej osi 19. storočia až 21. storočia dali obhájiť aj aktualizácie aplikovať „transparentnosti“ západný romantizmus a slovanský romantizmus ako nasmerovanie v prvom prípade na univerzálne „prejav“ a v druhom prípade na národné túžby (Červeňák, 1999, s. 10).

V zásade možno vychádzať i z toho, možno aj zjednodušujúco, že estetický, heuristický a antropologický (ontogenéza – sociogenéza) dostredivý spôsob, akým Andrej Červeňák aktualizuje, využíva a blokuje, no predovšetkým funkčne pars pro toto, prenáša svoju argumentáciu od javu spoločnosť – romantizmus, veda – slovanský svet, literárny romantizmus – národné romantizmy k svojej dominantnej téze o antropocentrizme, sa javí ako isté univerzum, ktoré na horizonte jeho úvah prekračuje problém slovanského kultúrneho sveta a smeruje s podstatám „tu a teraz“ platných téz aj vízií o tom, čo bude, keď rezignujeme vo vede, v umení a humanizujúce na nástroje „záchran“ a „iniciácie“ toho ľudského, čo sa „nabíralo“ v doterajších i tak dramatických a naďalej zložitých dejoch, procesoch, subjektoch i objektoch, na ktorých sa spoločenstvo ľudí (ne)vedelo dohovoriť. Veď ako inak možno akceptovať „odkaz“: „Tradičný romantizmus ako literárny smer (ale aj neoromantizmus) je na začiatku nového milénia prekonaný. Večným však zostáva romantično, čupiace v ľudskom srdci (v genotype ľudskej podstaty), pretože večnou je ľudská túžba a fantázia“ (Červeňák, 2002, K poetike romantizmu a romantična, s. 17).

Koncept Červeňákovho výkladu pracuje s dilógiou vo všetkých rovinách výkladu, nech rieši akýkoľvek problém, čím sa jeho výklad stáva priehľadný, názorný, zvolenými príkladmi aj dôvodmi logický, zdôvodnený, a predsa buď ako kategória času, alebo ako pomenovaný vývinový argument mu vystačia na to, aby jasne zvyrazňoval polaritu nielen svojho výkladu, ale aj problému, ku ktorému sa dostredivo (jav romantizmus) aj odstredivo (vývinové nuansy aj ruptúry) – a to doslova – naliehavo vracia a sám vo svoj prospech výkladu ho problematizuje, napríklad i takto: „Charakterizujúci romantizmus a romantikov stále si vypomáhame „prvkami realizmu“ a „prvkami symbolizmu v romantických štruktúrach,“ na inom mieste zas postupuje takto : „Historická poetika a poetológia vníma (slovanský) romantizmus predovšetkým ako zápas človeka o odstránenie tých „obručí“ reality, ktoré ho omínajú, obmedzujú, znižujú. Je to zápas o univerzalitu človeka, ktorý by sa mohol voľne pohybovať po priestranstve Vesmíru, Prírody a Sociéty, ktoré korešpondujú s jeho invariantnými prírodnými, sociálnymi a duchovnými predpokladmi. Zápas o univerzalitu sa prejavuje ako umelecký experiment o semiózu a syntézu. Preto romantické antitézy sa javia skôr ako ambivalentné. Menej ako excentrické kvality“ (Červeňák, 2000, s. 9).

Od javu a poetiky (slovanského) romantizmu smerujú Červeňákové dôvodenia do genológie, kde sa mu záchytným žánrom stal epos, lebo: „Vzťah dominanty a alternatívnych prvkov je konštantný v celom vývine genológie,“ čo po dôvodiacom exkurze do dejín (ruského) eposu (epos tvorby, epos hľadania, historický hrdinský epos – H. R. Levi, J. M. Meletinskij, s. 15) vystupňuje referenciou o dynamizme genologickej štruktúry, pretože: „Genologické formy ako podnet antropologických konštant a modalít naberajú na seba ako lavína stále viac a viac

nových vrstiev sviežej ľudskej reality, pod ktorou sa stráca jadro, ale nezaniká. Ono je príčinou historických víťazstiev eposu alebo jeho novodobých porážok“ (Červeňák, 2002, s. 15).

Od projekcie „obrazu človeka v slovanskom romantizme“ až po horizont ústredného problému slovanský romantizmus, teda jeho účinkovanie v „európskych súvislostiach“ sa scieľuje Červeňákovu ľudské i vedecké presvedčenie o polarite ľudských dejov i jeho duchovných snažení, ktoré ho za pokojných i zložitých okolností v dejinách i umení „držia“ na ostni osi nasmerovanej dopredu, robia ho zodpovedným za budúcnosť i za podstatu človečenstva ako tézy, javu, teórie i praxe, minulosti i budúcnosti života a jeho premien, v ktorých bude chcieť jestvovať i tvoriť ďalej. V tomto smerovaní Červeňákova antropologická, estetická, literárnovedne a široko rozovretá voči spoločenskovedne chápanému priestoru medzi životom a jeho zánikom, medzi zrodom, premenami a ich náhradou novou kvalitou, organizovaná koncepcia slovanského romantizmu, teda dejov, ideí a tvorivosti, pre svoju humánnosť ako modelu bytia i ducha, má perspektívu osobitého a osobnostného impulzu na ďalší výskum.

Kým projekt literárneho romantizmu Andreja Červeňáka je uchopený „globálne“ ako nástroj, prejav a doznievajúci výraz diferencovaných vývinových „plôch“ spoločenského a do umenia adaptovaného romantizmu, teda ako plynule pôsobiaci prienik do poznania spoločnosti ako celku, výskum slovenského literárneho romantizmu Ľubomíra Kováčika je minuciózný, vertikalizovaný do zvnútorňovaného priestoru osobnosti básnika, do odovratenej strany básne, do rozčesnutosti národného romantizmu, zvlášť do mystickej zahľadenosti do detailu. Kováčikova, v poradí jeho výstupov už druhá literárnohistorická syntéza s problémom literárneho romantizmu, *Mytologizmus v slovenskom romantizme* (2003), sa sústredila na mesianizmus a mytologizmus v slovenskej umeleckej, filozofickej a literárnovednej literatúre medzi vzájomne prepojenými osobnosťami v čase spoločenského a „kultúrneho“ romantizmu.

Ľubomír Kováčik, keďže sa venuje, povedzme, nateraz naplno neobnaženej podobe jedného z prúdov slovenského literárneho romantizmu, v metóde práce vylúčil možnosť sledovať – „vo veľkom pohybe plátna času a jeho jedinečnosti“ – genézu, prejavy a vývinové vlny národného romantizmu; jednoducho vie, že takto scieľovaný výklad, ktorý musí rezignovať na nuansy už literárna história poskytuje, preto sa sústreďuje na konkrétnu autorskú dielňu a na taký text z nej, ktorý nasycuje Kováčikovu predstavu vertikálneho dotyku medzi vnútrom básnika a poetikou aj noetikou básne. Pritom si uvedomuje a rešpektuje vo svojom prístupe k textu zásah i dosah medziliterárnosti a medziodborovosti do kontextovej a výkladovej časti svojich interpretačných postupov, ale spätne neobchádza ani, či predovšetkým ozvennosť svojich filozofických a estetických zistení, ktoré sa tak stávajú súčasťou metodologických aj metodických predpokladom akéhokoľvek výberu ďalšieho postoja literárnej histórie voči sebe samej a k materiálu z diferencovaného prúdenia literárneho a kultúrneho (nášho, národného) romantizmu aj s ich „pamäťou.“ Ako keby si aj Kováčik pripomenul, veď sa to učebnicovo traduje, a práve preto sa neuspokojil, na Tatarkovo – tentoraz autorské

vyznanie beletristu – „Romantizmus, hoci prišiel k nám oneskorene, našiel slovenský národný organizmus málo diferencovaný“ (Tatarka, 1996, s. 9).

„Svoj“ koncept romantizmu predovšetkým ako autorský a až v myšlienkovom odraze národný „variant“ európskeho romantizmu, opatril Ľubomír Kováčik vo svojom výskume gestom *pars pro toto*. A to znamená i to, že vedome opúšťa „panorámu“ jestvujúceho spoločenskovedného a literárnohistorického poznania o romantizme ako celku a sústreďuje sa na autorský a poetologický detail, teda na mýtus, na dotyk mytológie a mýtologizovanej „telesnosti“ a na hyperbolizovaný telesný orgán a na jeho vertikalizované interpretovanie so zámerom sformulovať a zdôvodniť autorovu nazeráciu a výrazovú štruktúru, alebo smeruje do vyššieho celku a konštruje autorovu stratégiu zo „sťahovania“ sa motívu. A tento zámer i jeho realizácia si vyžiadali od Kováčika zámerné a v postupoch zdôvodnené využitie metódy takého interpretačného vyrovnávania sa s národnou, filozofickou, autorovou, ideologickou ústrednou myšlienkou o „modernej“ dobe a o svojom „opustenom“ národa pracovať s rovinami – kódmi konkrétnej spoločenskej praxe 19. storočia uloženej na porozumenie výskumníkovi o storočie a čosi neskôr „za textom“, že ju využil, otvoril svojou poznávacou skúsenosťou a v jej hĺbkynosti aj podporil. Raz formou citácie aktualizované umelecké a odborné dobového, „autentické“ poznanie materiálu, inokedy prepájaním „svojho“ a „cudzieho“ zistenia do vnútorne nadväzujúceho reťazca z „nového“ spoločenskovedného výskumu 20. storočia (filozofia, estetika, psychológia, dejiny umenia, medicína a iné) do otvorených, no predovšetkým nekonvenčne kontaminovaných – využívaných - termínov, podobenstiev v európskych či jednotlivých národných umeniach, aby pointy spontánne vyplynuli z jeho literárnohistorickej a poetologickej argumentácie, ktorá, odvinúc sa od materiálu (text, obraz, spis) sa k nemu znova vrátila rozvinutá o zaujímavú autorovu variáciu zo spontánnej sémantickej príležitosti, akú má kultivovaný čitateľ a vykladač literárneho romantizmu a jeho daností v umení. A to tak, aby sme ju prijali ako výzvu a presvedčenie, že – v tomto prípade – literárny romantizmus vo svojich prejavoch a zvnútornení ostáva „otvorený“ a dostatočne „nepoznaný“ pre (generačne) ďalší literárnovvedný, umenovedný a spoločenskovedný výskum.

Ľubomír Kováčik nesmeruje ku koncepcii javu ako k homogénneho celku, skôr odkrýva z rozličných príčin nateraz zahmlené, no nie neznáme miesta slovenského literárneho romantizmu tak, že ponúka odbornej verejnosti „nové“, doplnené, ale najmä osobnostné, vertikalizované čítanie a ideologické, estetické a filozofujúce vykladanie „starej“ autorskej dielne v „nových“ medziodborových a medziliterárnych, no predovšetkým generačných súvislostiach spoločenského, kultúrneho a literárneho romantizmu, či už ide o sondy do poézie Janka Kráľa, Viliama Paulinyho-Tótha alebo Petra Kellnera-Hostinského. Napokon i v takýchto stratégiách literárnej vedy pôjde vždy o výzvu, načrtnutie spôsobu, ako sa vyrovnáť s (meta)kódmi romantizmu. Povšimnúť si však treba metodické a nazeracie „zmeny“ v postoji poučeného interpretátora. Tie sú dôsledne zacielené do zúženého sakrálneho, kresťanského, judaistického, etnologického, filozofického, estetického, ale aj ďalších „priestorov“ osobnosti romantického autora, aby sa koncentráciou či

metamystikou vo verbálnom obraze a reči textu u Sama Bohdana Hroboňa alebo Michala Miloslava Hodžu nepozabudlo ani pri týchto osobnostiach národných literárnych romantizmov na účinkovanie objektivizovaného (dobového) jazyka vedy v jeho neprístupnom „makrosvete“ umeleckého a vedeckého „mikrosveta“, čo navodzuje mesianistická nazeracia línia na život, generáciu, národ, umenie i seba samého.

Pre Kováčikov profilový monotematický súbor *Mytologizmus v slovenskom literárnom romantizme* to znamená napríklad i to, že si dáva „záležat“ na tom, aby sa presadil zjednocujúci metodický konštrukt jeho práce prostredníctvom kresťanského (biblického) pôdorysu do „výkladu“ slovanského modelu mytológie, aký našiel v tvorbe Petra Kellnera-Hostinského, Pavla Dobšinského, Viliama Paulinyho-Tótha a Ľudovíta Reussa, do náčrtu kresťanskej poetologickej interpretácie dejín v básni Janka Kráľa, Petra Kellnera-Hostinského, Sama Bohdana Hroboňa, ďalej do Hodžovho skeptického názoru na dejiny, národné dejiny a na Slovanstvo v dejinách alebo do exkurzu genézy, variability i flexibility a funkčnosti motívu Tatier v spoločensky širšie zacielených výkladoch Jána Kollára, Ľudovíta Štúra, Michala Miloslava Hodžu, kde sa im pripisuje významné miesto znaku – symbolu slovanského sveta.

Podnetným a dlhšie očakávaným krokom, ako nasmerovať literárnovedný a popri ňom aj kulturologický výskum od časti – národné literárne romantizmy – k celku – európsky literárny romantizmus ako jav v umení a vo vede, sú medzinárodné projekty buď areálovo podložené, alebo medziliterárne rozvíjané, v ktorých tézy o meškani a národných traumách nedostávajú poslanie dostredivého bodu (re)konštruovaného poznávania materiálu (nové – generačné, metodologické, koncepčné - čítanie starého dokumentu) alebo vyrovnávanie sa s nepoznanými, získanými, súvislosťami širšieho spoločenskovedného významu. A ním sa stáva myšlienka, program, štýl, estetika, filozofia a poetika umeleckého výrazu v panoramatickom dosahu svojho účinkovania i doznievania ponad jav i poza jav (novoromantizmus, novomesianizmus a iné).

Spoločenskovedný zborník, ktorý je venovaný dejinne i typologicky zložitému vývinovému javu dvoch slovanských kultúr, buduje na komparujúcej „teoréme“: „Ukraina i Polska, choć różnią się w ocenie wielu faktów historycznych, nie mogą zaprzeczyć, że łączy je coś więcej niż tylko sąsiedztwo.“ Zostavovateľ zborníka Bogusław Bakuła citovaný postoj dôsledne rešpektuje už vo svojom úvode (Wprowadzenie. Kryzys i przełom w perspektywie polsko-ukraińskich związków kulturowych w XX wieku, s. 9–16).

V dejinnom a politickom priestore východnej a strednej Európy sú v členitom výskume v spoločenských vedách reálie Bakuľovej úvodnej state známe zvlášť historiografom a politológom či sociológom, a predsa s ocenením pre mieru i objektivnosť, aké prejavili zostavovateľ aj autori parciálnych príspevkov tematických blokoch zborníka, treba prijať Bakuľovu názorovú otvorenosť, jednoznačnosť a interpretačnú nekonfliktnosť pri dejinne či politicky traumatizujúcich jednotlivostiach z minulosti v spoločných národných záujmov, rešpektovanie diferencovaného kontextu pre jednu i druhú národnú a kultúrnu entitu, súvzťažnosť, s akou zostavovateľ nazna-

čuje hranice prieniku poľskej a ukrajinskej kultúry ako celkov do európskeho spoločenského a ideologického pohybu v 20. storočí.

Autorov úvodný projekt považujeme metodologicky a poznávacím zacielením za dominantný a určujúci vo vzťahu k ostatným príspevkom v piatich častiach – I. Językoznawstwo, II. Literatura i krytyka, III. Kino, IV. Historia, polityka, współczesność - aj preto, že sa ním rámcujú včlenené príspevky v koncepcii zborníka. Zámer poznať, čím sú si poľská a ukrajinská literatúra a obidve spoločenstvá blízke, znamená i to, že „zborník ako celok takto komponovaným úvodom a svojím vymedzením presvedčivo“ unikal nefunkčnej a azda dnes už aj vyčerpanej (spolitizovanej) konfrontácii medzi obidvoma dejinnými národmi.

Bakuła uvádza do priestoru, v ktorom sa komparuje poľská a ukrajinská kultúra v 20. storočí „réalie“ prekračujúce tento časový údaj a všima si ich prepojenosť v priestore i čase na podloží pohybov zvyrazňujúcich odlišné, zblížujúce a inšpirujúce (vzájomné) folklórne podložie. Na pozadí folklóru ako tradície sa ľahšie uvádzajú a objasňujú termíny hodnota, protirečenie, dialóg, rozdvojenosť, odmietnutie, keďže: „Logika kryzysu jest logiką przedmiotową“ (s. 13). Od dejinného a politického sa presúvajú Bakułove úvahy k literatúre azda aj preto, aby naznačil, že poľská kultúra bola i zostáva citlivá a rezervovaná naďalej pri vyrovnávaní sa s ukrajinskou literatúrou z konca 20. storočia, že sa poľská kultúra s ukrajinskou kultúrou spájajú prostredníctvom osudov a činov slovanskej emigrácie v 20. storočí. Autor navyše objasňuje, prečo poľská kultúra i poľské nazeranie na svet má vývinovo odlišný postoj k slovanofilstvu, ako ho má dodnes moderné ukrajinské spoločenské vedomie.

V jazykovednom bloku sa uvažuje o ruských vplyvoch na poľský literárny jazyk (Bogdan Walczak: Wpływy ruskie w polskim języku literackim, s. 19–31), príspevok Artura Stęplewského smeruje hlbšie, všima si „jak powstał nowy język słowiański“ (s. 33–41).

Na rozpätie problémov, ako boli navodené v Bakułovom úvodnom slove, na jeho panoramaticky aktualizované živé miesta vo vzájomných (minulostných) problémoch, presakujúcich z politiky do kultúry, nadväzujú literárnohistoricky a interpretačne podnetne profilované príspevky, ktoré sa venujú autorskej alebo textovej jednotlivosti. I pri takto vymedzenom postoji výskumu ku konkrétnemu autorovi (Mykoła Jevsan, Czesław Miłosz, Volodymyr Vynnyčenko, Valerij Ševčuk, Jarosław Iwaskiewicz, Witold Gombrowicz a ďalší) a literárnej vede (Kazimierz Wyka – Młoda Polska, Pražská škola – existencializmus – katastrofizm, prometeizm, okcidentizm – kríza, dramatizm atď.) platí, že sa časťou objasňuje systémový alebo javový prvok v obidvoch národných literatúrach. Spoločnou ambíciou literárnovedného bloku, ale aj zborníka ako tematického a problémového celku zostáva pozitívny prístup k ponorným zložkám textu, k autorskej dielni, umeleckej výpovedi a ku kultúre ako k zložkám, ktorými sa dá podporiť, napojiť a uskutočniť projekt „strategiczne partnerstwo kultury polskiej i ukraińskiej“ (s. 14).

Za ďalší podnetný a zjednocujúci prvok jednotlivých príspevkov v zborníku označíme „pohyb“ v texte, čím sa do súhrnov jednotlivých zistení v príspevkoch

Haliny Korbiczovej, Wołodymyra Moreneca, Bogusława Bakulu, Serhija Jakownenka a Andrija Bondara dostávajú argumenty z historickej poetiky, teórie žánrov, filozofie umenia, ale aj zistenia o dialógu národných literatúr, umenia ako komunikačného nástroja prostredníctvom zovšeobecnených „istôt“ z filozofie, estetiky, poetiky, ale aj vnútorného priestoru autorskej stratégie medzi výpoveďou politicky a geografickej „rozdelenej“ Európy i slovanského sveta v 20. storočí. Tretí blok sa venuje národným kinematografiám v historickom náčrte, taká je Lwowska myśl filmowa lat 30. (Dobrochna Dabert, s. 125–137) alebo v sondách do genézy a realizácie konkrétneho, dejinnou postavou motivovaného projektu Modlitwa za Iwana Mazepę Jurija Illenki oraz motyw spreciwiu wobec imperialnej polityki w kinie ukraińskim i polskim (Larysa Briuchowecka, s. 139–151).

Za „horúce“ miesto „univerzálnych“ názorov a reálneho zblížovania názorov v novom tisícročí možno v zborníku označiť štvrtý blok. V ňom sa stretli príspevky, hoci témou odlišné, predsa len aktuálne a tenzijné, lebo sa venujú vzťahu Józefa Piłsudského a Symona Petrura na pozadí materiálov z dobovej tlače (Marek Figura, s. 155–181), otázkam, ktoré sú viazané na minulosť i prítomnosť v poľsko-ukrajinských vzťahoch (Tetiana Bałabuszewycz, s. 183–192) a na dva vo vzťahu ku skutočnosti zacielením väčšími prognostické a reflektujúci príspevky, prvý sa venuje téme Perspektywy Ukrainy (Mychajło Kirsenko, s. 193–200) a druhý zas situácii Polska – Ukraina: strategiczne partnerstwo?, jeho autorom je Piotr Andrusieczko (s. 201–211). Dialóg, ktorý sa rozhodli viesť dve vedecké ustanovizne a ich špecializované pracoviská na Univerzite Adama Mickiewicza v Poznani a v Ukrajinskej akadémii vied v Kyjeve dôstojne zapĺňa jednotlivými výskumnými výstupmi vo forme zborníkov ústrednú a časovo podmienenú ideu, ktorou sa sleduje „podkrešlenia właśniego partnerskiego układu [...] na stopniowe przewycięzanie barier wroslych w przeszłości.“ Tento zámer aktuálne a svojím významom nadčasovo prekračuje výskumné a poznávacie hranice dvoch národných spoločenstiev a kultúr, čím sa otvárajú hranice vedenia a aktualizujú sa vertikalizované výzvy na nové i obnovené prieniky do času a jeho prejavov v európskom myslení a umení.

Ukrajinská literárna veda a výskum, ktorý sa jej venuje na Ukrajine, ale aj mimo nej, si návrat k literárnemu romantizmu uvedomuje aj ako potrebnú a fundovanú reflexiu o etnickom spoločenstve, jeho geografických, lingvistických, politických a sebaidentifikačných „cestách“.

Dol'ja, los, sud'ba sú pojmy na vyjadrenie prítomnosti osudu, ktorý je ako javová axióma a typologický znak exponovaný v názve ševčenkovej monografie Jevhena Nachlika *Dol'ja, los, sud'ba. Ševčenko i polski ta rosijski romantiki* (2005). (Pred)určenosť sprevádza nielen pracovné sebavedomie a istota bádateľskej výnimočnosti jej autora, ale s osudom sa spája aj viacero inštrukcií pre toho, kto sa s textom dostane pracovne do kontaktu. Azda i preto bude vhodné sa k inštrukciám v role návodu a upozornenia vrátiť v horizontálne vedenej reflexii komparatívne organizovanej práce Jevhena Nachlika o „slovanskom“ romantizme v troch národných spoločenstvách, ich kultúrach, mini determinovaných národných literatúrach, ale predovšetkým v autentických autorských dielňach.

Do expozície naznačovania postupov, aké kombinuje Jevhen Nachlik vo svojej rozsiahlej práci, ukotvenej v literárnohistorickom a komparatívnom priestore ukrajinskej, ruskej a poľskej literatúry, vo vymedzenom dejinnom, politickom, spoločenskom čase 19. storočia a v literárnom vedcom efektívne aplikovanej „inšpirácii“ dobovým umení, filozofiou, (literárnou) estetikou či sociológiou, musí sa dostať informácia o tom, že pre literárneho vedca sa ním zvolená konkrétna tvorivá dielňa (Taras H. Ševčenko, Alexeje S. Puškin, Adam Mickiewicz a ďalší) oslobodzuje od detailu dobového zovšeobecnenia. A to preto, lebo Nachlik v role komparatistu, literárneho historika, výkladača kontextu, sémantiky, estetiky a noetiky textu v ktorejkoľvek autorskej tvorbe zvyrazňuje jedinečné prelínanie sa osobného a artistného, zručnosti písať so schopnosťou filozofovať o bytí, živote, skutočnosti. Akokoľvek je Nachlikov metodický postup svojou segmentáciou doplniť poznané a využiť nové inštrukcie európskej literárnej vedy 20. storočia javí ako rozložitý a navrstvovaný, teda nákladný vo svojom priestorovom zábere, všímá si autora ako subjekt, ktorý sa identifikuje pre literárneho historika nielen svojou tvorbou, ale aj autentickým autorským spôsobom myslenia v texte a s možnosťami textom prekračovať pôdorys literatúry a tak vstupovať časovo, ale aj bez jeho ohraničenia do vzťahu so svojou (žitou) osobnou aj spoločenskou skutočnosťou.

Nachlikov základný metodologický prístup komparatistu a aplikované metodické operácie literárneho historika napovedajú, že to, čo sa podľa jeho vedeckého presvedčenia považuje vo vývine umenia za dostatočne „poznané,“ on v čase a v priestore javu (autor, tvorba, umelecká metóda) a jeho kontextov (sociológia, filozofia, teológia) otvára predovšetkým ako aktuálne podnetný a nie vyčerpávajúco poznaný „moment“ organizovania vnútorného sveta tvorivého subjektu. Ukrajinský literárny historik vedome vo svojej stratégii výskumu romantizmu vo východnej Európe nelimituje využívané metodické postupy tým, čo sa stalo normou, nezaťažuje sa etnickým, nacionálnym, neliterárnym kontextom, ktorý sa spravidla vnáša v literárnom dejepise do výkladu javu v národnej literatúre. Naopak, tento horizont tradičného dejepisu prekračuje, nie že by ho ignoroval, len sa pohybuje v takom podloží zvoleného problému, ktoré je presiaknuté mnohosťou dobových trendov v umení a on, literárny vedec Jevhen Nachlik, túto pluralitu smerov, tendencií, otvorenosť autorského subjektu sleduje v diele, aby prejavy istého trendu (historizmus, mystika, kresťanstvo a ďalšie) prenášal z jedného autora (Puškin, Mickiewicz verzus Ševčenko) ako jeho osobitú ozvennosť do diel jeho súčasníkov alebo nasledovníkov. Jevhen Nachlika zaujíma z myšlienkovvej a estetickéj dogmy umeleckej metódy v tradičnom literárnom dejepise jej koncepcia, preto sa dáva do služieb svojho záujmu „hľadať a usúvzťažniť“, teda sa sústreďuje na dotykové miesta, ozvennosť, príliv podnetov atď. A to všetko aj preto, aby „zistil“ na podloží vývinového a reálneho časového odstupu od doby a vzniku i primárneho zapojenia sa autorského textu do jeho kultúrnych, spoločenských a dobových mysliteľských či estetických reálií, ako a na čie podnety sa organizuje, formuje a premieňa subjekt jedinečného tvorcu vo svojej zvnútornej, intímnej „projekcii“.

Komparatistov estetický, ideový, motivický a nekonformný pohyb medzi svetom všetkých a svetom subjektu vkladá do jeho zistení cenné informácie nielen heuristického významu, ale svojou aktualizovanou schopnosťou aj podnet, ako prekračovať svet reálny a svet ideí tak, aby sa našlo, pomenovalo či už iba obnažovalo druhé básnikovo Ja. Aj preto sa Nachlikov pohyb vedený v súlade s metodológiou tradičnej (sám ju vyznáva) literárnej vedy „pohotovo,“ ale akceptovateľne a funkčne naznačuje spôsob, ako sa presúva výskum od konvencie literárneho dejepisu po aktualizovanú autorskú dielňu, od konkrétneho autorského textu k jeho variantom v pretexte a v intertexte. Navyše si všíma autorovu aj textovú genézu, recepciu a percepciu, aby sa osobným zaujatím, ktoré Jevhen Nachlik nachádza v jedinečnosti svojho záberu a pribojnosti svojej výpovede na pozadí doterajšej ponuky komparatistického výskumu, sústredil na časové i univerzálne „rámce“ umeleckej a estetickéj metódy, autora a textu i tak, že si všíma funkčnosť jednotlivých kategórií predovšetkým z historiografie, etiky, psychológie, teológie a preveruje ich „nosnosť“ a význam na podloží filozofie. Látkový a tematický i personálny záber Jevhena Nachlika ostáva impozantný a jeho práca je cennou syntézou poznania spoločenských vied. Napokon na svoje zdroje z literárnej vedy upozorňuje sám i tým, že enumeruje autority (s. 12–13), ktorými sa inšpiroval.

Aj to bude mať po čase svoj význam a následky pri rozvíjaní prienikov do problému, ktorý Jevhen Nachlik aktuálne v medziliterárnych súvislostiach tematizoval vo svojej práci a na prelom tisícročí v európskych vedách sa sústredil na vyrovnanie sa s romantizmom a mesianizmom v 19. a 20. storočí, alebo na ich reflektovanie kultúrnej prítomnosti na pozadí moderny, avantgárd a postmoderny prevažne v 20. a 21. storočí. Najskôr to súvisí s tým, že kontinuita a kontext v spoločenských vedách sú tými brázdami, po ktorých sa pohybuje (i náš) osud ako ponuka, ba možno aj príležitosť byť pri tom a nestratiť sa v tom, čo vytvára pluralitu, ale predovšetkým formujú hodnoty a význam času v spojení s dejinami človeka a civilizovanej spoločnosti v zrýchľovanom pohybe a zložitých premenách.

Ukrajinské literárnovedné návraty, či tie, ktoré sa vedú za pomoci ukrajinskej kultúry a literatúry ako aktuálne sondy do romantizmu a do literárneho romantizmu, sa ujali ako predstava o návrate k bodu modernej identity v európskom spoločenstve, vo vede a v umení, užšie v literárnej vede, ale nielen v nej. Jeden z pozoruhodných výsledkov, ktoré sa s týmto obdobím spája, je cyklus banskobystričkih zborníkov s ústrednou témou slovanský romantizmu. Centrálny výskumný problém, slovanský romantizmus, je spresňovaný o filozofické, sociologické, poetologické i recepčné zacielenia literárnohistorického i medziliterárneho hľadanie pevného bodu pre slovanské či ďalšiu európsku národnú literatúru. Bod tradície i modernosti, teda ten priesečník, ktorý romantizmus ako jav i estetika, filozofia či postoj predstavuje v tomto projekte, malo napomôcť z umenovedného i spoločenskovedného „odstupu“ hľadať, precizovať a vysloviť nateraz relevantné odpovede, v čom spočíva jedinečnosť a súčasne i pevnosť osi kontinuity vývinu konkrétnej národnej literatúry, kultúry a spoločenstva na členitom kontinente pred i po „období“ spoločenského, ale predovšetkým kultúrneho

romantizmu a súčasne pomenovať odlišnosti jednotlivých národných spoločenských aj literárnych romantizmov na ich jedinečnom historickom etnickom podloží (slovenský, ukrajinský, ruský a iné).

Súbor štúdií Michala Romana *Úvahy o literárnom romantizme* (Banská Bystrica 2005) predovšetkým otvára „čas“ pôsobenia romantizmu v ukrajinskej literatúre v literatúre písanej po ukrajinsky na Slovensku od prelomu 18. storočia kontinuálne do 20. storočia. A to znamená, popri inom i to, že literárny historik Michal Roman pracuje s romantizmom nielen ako so systémom viacerých vývinom iniciovaných spoločenskovedných teorém (národ, ideológia, štátna forma – národný a literárny jazyk, druh, žáner, téma, problém – pre národnú identitu dominantná filozofujúca téza), ktoré sú charakteristické pre „malé“ slovanské národy až po územné a politické výsledky po ukončení prvej svetovej vojny, ale sa sústreďuje predovšetkým na autorskú dielňu, ktorú dôverne pozná, a v nej hľadá „romantické“ ako výraz, čím aktualizuje estetiku a heroizmus literárneho romantizmu predovšetkým v poézii písanej po ukrajinskej na Slovensku zvlášť po roku 1945.

Literárny historik Michal Roman v úvodnej časti O niektorých črtách ukrajinského literárneho romantizmu a v expozícii príspevku Človek v romantických poviedkach Fedora Lazoryka sa v chronologickom priereze venuje rekonštrukcii spoločenských, komparatívnych a etnických predpokladov konštituovania ukrajinského národného spoločenstva v historickom kontexte (Rusko, Poľsko) alebo v širšom dobovom kultúrnom kontexte (slovenská, česká, ukrajinská literatúra romantickej a neromantickej proveniencie), aby zvýraznil, precizoval a dostal do súvzťažnosti dominantné znaky dejín, kultúry, osobitostí i perspektívy ukrajinskej literatúry ako kultúrneho (európsky romantizmus), literárneho (Amvrosij Metlinskij, Taras Ševčenko, Pantalejmon Kuliš a iní) javu a jeho spôsobu i hodnôt prolongovania estetiky i poetiky literárneho romantizmu do postromantického 20. storočia (Fedor Lazoryk, Jurko Borolyč, Ivan Macynskij, Josif Zbyhlej, Michajlo Drobňak, Sergij Makara). Vlastnosťou metódy Michala Romana v *Úvahách o literárnom romantizme* je empatia výskumníka voči autorovi; preto sa stotožnil s konkrétnou autorskou dielňou, v ktorej si všima autorovu látku (človek), filozofiu (prometeizmus), genológiu a poetiku (druh, žáner, poetológia, spôsob organizovania básnického a prozaického textu) v modernej ukrajinskej literatúre na východnom Slovensku.

Michal Roman sa vo svojich *Úvahách* stotožnil s triadickým kľúčom výkladu romantizmu v jeho vnútornej myšlienkovvej a výrazovej členitosti, preto dominuje jeho výkladovému prístupu k systému i metóde romantizmu názor, podľa ktorého ukrajinský romantizmus, ako potvrdzuje výskum, sa sformoval i odvíjal z dvoch východísk, z národnohistorického a konfesijného (s. 19), čo autor súboru aplikuje do výkladu buď autorského umeleckého textu (téza, téma, motív, postava, sémantika), alebo do opísania autorskej dielne. *Úvahy o literárnom romantizme* Michala Romana sú cenné i preto, lebo do aktuálneho procesu iniciovaných slovanských štúdií o vývine kultúrny, národa, jeho umenia v reálnom dialógu s európskych politickým a umeleckým životom prináša vývinovo ustálenú pred-

stavu o trajektórii ukrajinskej literatúry na Slovensku a o jej mieste i osobitých umeleckých vkladoch do „všeukrajinského literárneho kontextu“ (s. 4).

Zaujímavým činom, obzvlášť jeho motivácia, je rozhodnutie Michala Romana zosúladiť svoje výskumy literárneho romantizmu s výskumom Mychajla Najenka tým, že sa stal prekladateľom jeho súboru štúdií, ktoré vyšli pod názvom *Ukrajinský literárny romantizmus. Dobový a naddobový* (2006). Najenkova popularizačná práca zapadá do cyklu potrebných výkladov o národných romantizmoch, aké prinieslo prvé desaťročie 21. storočia v slavistickom výskume. Považujeme za užitočné doplniť túto líniu rozlične motivovaných, no pôsobiacich „bielych miest“ (aj) vo výskume literárneho romantizmu o medzinárodne koncipovaný a podnetný literárnohistorický projekt Literárnej Levoče (jeho organizátorom bol prof. PhDr. Edmund Hleba, CSc. z Prešovskej univerzity), ktorý prebiehal v slovenskej literárnej vede od 70. rokov 20. storočia a nielenže doplnil pôvodný materiálový fond a vzťahový výklad slovenského literárneho romantizmu, ale „predbehol“ tie zámery, k akým smerujú také práce, ako je Najenkova. Skutočnosť, že sa národné literárne romantizmy vo východnej a západnej Európe na prelome 18. a 19. storočia, i počas jeho trvania, ba aj s presahmi do 20. storočia odlišujú prejavmi a súbormi nástrojov na presadenie národnej identity, podnietilo Mychajla Najenku členiť prácu na (priestorové) znaky i profily ukrajinského literárneho romantizmu, a tak vo svojich súhrnoch členených do profilových kapitol odlišuje v chronologickom náčrte Charkovskú školu romantikov, Ľvivských romantikov, Kyjevskú romantiku, portrétuje dosah osobnosti a tvorby Tarasa Hryhoroviča Ševčenka na „scelený“ ukrajinský romantizmus, aby jeho doznievanie a presah uzavrel v kapitole Biedermeier.

Predložené lustrovanie vybratých literárnovedných prác, ktoré sa venovali literárnemu romantizmu od 90. rokov 20. storočia po súčasnosť naznačuje, že za svoj vznik i podnetnosť vďaka, popri ďalších jednotlivostiach, predovšetkým spoločenským zmenám, ktoré prinášajú rozličné (pre)lomy, to ony sprevádzajú aj nezastaviteľné plynutie času, čo do vývinu a vo vývine akosi a priori znamená udalosti aj prognózované i odhadované alebo očakávané a predpokladané, teda ide o prirodzené a želané ruptúry v dovtedy sústredenom poznávaní, detailnom výskume či v kultúrnej reflexii istého javu, ktorý pre tú – ktorú národnú literatúru alebo pre humanizujúce vedomie kontinentu zohráva rolu dobrého, preto aj rešpektovaného dohovoru, ako účinne preklenúť staré aj osvedčené a orientovať sa v novom prostredí „vytvorenom“ pre vedu, umenie a spoločenský život, predovšetkým však, ako sa v praxi efektívne a v poznaní i činnosti užitočne zosúladiť s toľkými zmenami naraz.

Najskôr to bude priveľa podmienok na tak „prostú“ udalosť, akou bolo posledné milénium, pretože keď opadli všetky (naivné) nadšenia, želaná i predvídaná, čo prinesie i odnesie, nastal pravidelný život spoločnosti a systematický výskum vo vede pokračoval bez závažnejších otrasov. Literárna veda v európskom prostredí sa vrátila o storočie späť po ten okamih, ktorý dokáže preklenúť v čas „to staré“ a napojiť sa „na nové“, teda do doby, kontextu, noriem a jedinečností spoločenského i literárneho romantizmu. Tento čin a výber práve tejto duchov-

nej i artistickej línie sa javil od počiatku ako prirodzený, preto sa nenaznačovala naivnosť či spontánnosť pri výbere romantizmu ako tej normy, ktorou sa ustáli „staré“ a navodí „nové“ v poznávaní duchovného, kultúrneho a etnického pohybu na kontinente v dňoch, čo prichádzali.

Romantizmus a literárny romantizmus v európskom spoločenskom a duchovnom prostredí je práve tak scelujúci ako výrazne odlišujúci, je tak zosúladený, ako je rupturovitý jav, proces, nazeranie či len gesto na vyjadrenie postoja voči životu i smrti, na upresnenie želania na zmenu postavenia i poslania jednotlivca i spoločnosti v procesoch, čo už sám, a to vie, nemôže zásadne ovplyvniť. Vlastne na „všetko“, čo sa chápe ako minulé i prítomné, predovšetkým na hodnoty a ideály, pretože už sa jednotliviec nebráni odčleniť a súčasne v sebe obsiahnuť tak „svoje“ individuum ako aj spoločenský celok. Napokon to všetko sa „deje“ aj preto, lebo práve romantizmus a literárny romantizmus majú dostredivú silu zosúladiť tenzie vedenia (o skutočnosti) s ilúziou (o želanej, očakávanej skutočnosti).

Európske národné kultúrne a literárne romantizmy sú diferencované a vo vzťahu medzi sebou aj invariantné, čo sa spravidla chápe ako „ich“ reakcia na procesy a osobitý výraz „zvnútra“ spoločnosti na spoločenské podnety, hoci spoločná pre ne ostáva túžba a úsilie dopracovať sa k zmene chápania, hodnotenia a vyjadrenia tých zákonitostí i rozličností, ktoré v súhrne odpovedajú na otázku: čo je život? Miléniový zlom posunul literárnohistorické, literárnoestetické, filozofické i historiografické uvažovanie o literárnom romantizme do bodu, ktorý sa pre mimoliterárne skutočnosti druhej polovice 20. storočia presadzovali: romantizmus a jeho transformácia do umenia sa chápe ako špecifické (etnické, národné, priestorové, regionálne aj iné) jednotlivosti s viacerými prejavmi a osobitosťami, v ktorých dominuje (národná) individuálnosť, individuum, identita a náčrt (zovšeobecňujúceho sa) spoločenského zosúladovania sa, ktorý takým aj ostal.

Poznámka

- 1 Andrej Červeňák: K poetike romantizmu a romantična. Slovenský romantizmus – poetika romantična. Banská Bystrica: Filologická fakulta Univerzity Mateja Bela 2002, s. 12.

LITERATÚRA

- ČERVEŇÁK, Andrej: Romantizmus ako esteticko-antropologický genologický fenomén. In: Slovenský romantizmus. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie. Vedecký redaktor Andrej Červeňák. 1. vydanie. Banská Bystrica: Filologická fakulta Univerzity Mateja Bela. Katedra slovenských filológií, 1999, s. 8–17. ISBN 80-8055-226-6
- ČERVEŇÁK, Andrej: Pokus o poetologické dominanty slovenského romantizmus. In: Slovenský romantizmus – poetika romantična. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie. Vedecký redaktor Andrej Červeňák. 1. vydanie. Banská Bystrica: Filologická fakulta Univerzity Mateja Bela. Katedra slovenských jazykov, 2000, s. 7–16. ISBN 80-8055-416-1

- ČERVENĀK, Andrej: K poetike romantizmu a romantična. In: Slovanský romantizmus – poetika romantična. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie konanej 12. – 13. 9. 2001. Vedecký redaktor Andrej Červeňák. 1. vydanie. Banská Bystrica: Filologická fakulta Univerzity Mateja Bela. Katedra slovanských jazykov, 2002, s. 9–18. ISBN 80-8055-621-9
- ČERVENĀK, Andrej (a): K poetike romantizmu a romantična. In: Slovanský romantizmus – poetika romantična. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie konanej 12.-13. 9. 2001. Vedecký redaktor Andrej Červeňák. 1. vydanie. Banská Bystrica: Filologická fakulta Univerzity Mateja Bela. Katedra slovanských jazykov, 2002. ISBN 80-8055-621-9
- ČERVENĀK, Andrej (b): K problematike genézy (nielen) genologických tvarov slovanského romantizmu. In: Slovanský romantizmus – o žánrovosti. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie konanej 5.-6. 9. 2002. 1. vydanie. Vedecký redaktor Andrej Červeňák. Banská Bystrica: Filologická fakulta Univerzity Mateja Bela. Katedra slovanských jazykov, 2002. ISBN 80-8055-410-2
- ČERVENĀK, Andrej (c): Po trnistej ceste romantična k naplneniu romanticko-realistickej vízie. In: Slovanský romantizmus – o žánrovosti. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie konanej 5.-6. 9. 2002. 1. vydanie. Vedecký redaktor Andrej Červeňák. Banská Bystrica: Filologická fakulta Univerzity Mateja Bela. Katedra slovanských jazykov, 2002, s. 134–136. ISBN 80-8055-410-2
- ČERVENĀK, Andrej: Model' personaža v slavjanskom romantizme. In: Slovanský romantizmus – obraz človeka v slovanskom romantizme. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie, konanej v Banskej Bystrici 11. novembra 2004. 1. vydanie. Vedecký redaktor Sergej Makara. Banská Bystrica: Filologická fakulta Univerzity Mateja Bela. Katedra slovanských jazykov, 2002, s. 11–16. ISBN 80-8055-410-2
- ČERVENĀK, Andrej: Poohliadnutia a perspektívy. In: Slovanský romantizmus v európskych súvislostiach. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie, konanej v Banskej Bystrici 10. novembra 2005. 1. vydanie. Vedecký redaktor Sergej Makara. Banská Bystrica: Filologická fakulta Univerzity Mateja Bela. Katedra slovanských jazykov, 2006, s. 169–175. ISBN 80-8055-410-2
- HVIČŠ, J.: Kontinuita romantizmu. In: Studia Academica Slovaca. Prednášky XXXVIII. letnej školy slovenského jazyka a kultúry. 31. Vedecký redaktor Jozef Mlacek. 1. vyd. Bratislava, STIMUL 2002, s. 90–99. ISBN 80-88982-59-66.
- KÁŠA, P.: Medzi estetikou a ideológiou. Literárnohistorické a komparatistické štúdie. 1. vyd. Prešov: Prešovská univerzita. Filozofická fakulta. Ed. AFPhUP 46/128, 2001. 210 s. ISBN 80-8068-056-6.
- KOVÁČIK, Ľ.: Mytologizmus v slovenskom romantizme. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela: Pedagogická fakulta , 2003, 92 s.
- NACHLIK, J.: Doľja, los, sud'ba. Ševčenko i polski ta rosijski romantiki. Lviv: NAN Ukrajiny. Lvivskij viddilenija Institutu literaturi im. T. H. Ševčenska. Serija Literaturoznavči studiji. Vyp. 8, 2005. 568 s.
- NAJENKO, M.: Ukrajinský literárny romantizmus. Dobový a naddobový. Preklad Michal Roman. 1. vyd. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela. Filologická fakulta 2006. 113 s. ISBN 80-8083-323-0.
- POLSKA – UKRAINA: PARTNERSTWO KULTUR. Studia pod redakcją Bogusława Bakuly. Wydanie 1. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM 2003. 211 s. ISBN 83-232-1299-6. ISSN 1505-201X.
- SLOVENSKO-ČESKÉ VZŤAHY A SÚVISLOSTI. 1. vyd. Editor Jozef Hvišč. Bratislava: LUFEMA 2000 (odkaz na príspevky Cyrila Krausa: Slovensko-české literárne vzťahy včera a dnes, Petra Kášu: K Hurbanovmu „dvojobrazu“ Moravy a Čiech v roku 1839, Jozefa Hvišča: Česká a slovenská próza na križovatke. Úsilie o komplexnosť prózy na konci národného obrodovania). 266 s. ISBN 80-88676-26-6.
- SLOVANSKÝ ROMANTIZMUS. Vedecký redaktor Andrej Červeňák. 1. vyd. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela. Filologická fakulta 1999. 252 s. ISBN 80-8055-226-6.

- SLOVANSKÝ ROMANTIZMUS – O POETIKE. Zostavil. Andrej Červeňák. 1. vyd. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela. Filologická fakulta 2000. 174 s. ISBN 80-8055-416.
- SLOVANSKÝ ROMANTIZMUS. POETIKA ROMANTIČNA. Vedecký redaktor Andrej Červeňák. 1. vyd. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela. Filologická fakulta 1999. 252 s. ISBN 80-8055-226-6.
- WEIDLER, E.: Po vplyvom poľského patriotizmu sa prirodzene zrodil mesianizmus. Rozhovor s Janom Komornickim. In: Euroreport, časopis na podporu integračných snáh slovenskej vlády, V., 2002, september, s. 16. ISSN 1335-9762.

